
АРХИВЫ И ВОСПОМИНАНИЯ

**ВОБРАЗ ЛАТВІІ І ЛАТЫШОЎ ВА ЎСПАМІНАХ БЕЛАРУСКА-
МОЎНЫХ ЖЫХАРОЎ ПАЎДНЁВА-ЎСХОДНЯЙ ЛАТВІІ**

**The image of Latvia and Latvians in memories
of Belarusian-speaking residents of south-eastern Latvia**

М. Янковяк (M. Jankowiak),
Славянскі інстытут Акадэміі навук Чэхіі
г. Прага, Чэхія

В статье представлены разные аспекты, касающиеся белорусско-говорящих жителей деревень юго-восточной Латвии (белорусов и поляков). Первый относится к образу латвийского государства в разные исторические периоды (межвоенный период, времена Второй мировой войны, период Латвийской ССР и Латвии после 1991 г.). Вторая часть

касаецца как образа латышей и латгальцев, так и латышского языка и латгальских говоров. Основой для анализа являются материалы диалектологических экспедиций, собранные в пяти районах Латвии (около 300 часов записи).

Ключевые слова: Латвия, белорусско-латвийские отношения, образ латыша, образ латгальца.

The article focuses on some aspects which refer to the Belarusian-speaking rural people living in southeastern Latvia (Belarusians and Poles). The first issue relates to image of Latvian state in different historical periods (interwar period, period of World War II, Latvian SSR and Latvia after 1991). The second part of article shows the image of Latvians and Latgalians as well as the issue of Belarusian-speaking people towards Latvian language and Latgalian dialects. The results were based on materials collected during field research in five regions of Latvia (ca. 300 hours of interviews).

Keywords: Latvia, Belarusian-Latvian relations, image of a Latvians, image of a Latgalians.

Гісторыя беларускіх і латышскіх земляў звязана паміж сабой вельмі моцна з сярэднявечных часоў, калі крывічы выкарыстоўвалі раку Дзвіну для гандлю з балтамі. Асабліва заўважаецца гэта на памежжы Беларусі з Латгаліяй, дзе гэтыя два народы суіснуюць як суседзі і нярэдка маюць штодзённы кантакт. Шматгадовыя сувязі спрычыніліся да сфарміравання стэрэатыпаў прадстаўнікоў розных нацый, культур, веравызнанняў ды моў.

Мэтай артыкула з'яўляецца прадстаўленне вобраза Латвіі і латышоў ва ўспамінах беларускамоўных жыхароў паўднёва-ўсходняй Латвіі – Латгаліі і таксама ўсходняй часткі Зэмгалэ. Для аналізу выкарыстоўваюцца шматлікія інтэрв'ю, якія аўтар правёў на працягу 2004–2018 гг. падчас палявых даследаванняў (разам каля 300 гадзін запісаў). Экспедыцыі географічна ахапілі наступныя раёны: Зілупскі, Дагдскі, Краслаўскі, Даўгаўпілскі і Ілукскі. Большасць суразмоўцаў – гэта католікі, на шмат меней праваслаўных. Каля паловы асоб задэкляравала беларускае паходжанне, другая палова атаясамліваецца з польскім народам. Некалькі чалавек прадставілася як латышы, або «рускія». Інтэрв'ю праводзіліся з найстарэйшым пакаленнем жыхароў (толькі гэтае пакаленне размаўляе яшчэ на беларускай гаворцы).

Калі гісторыя і грамадска-культурная дзейнасць апісваліся ўжо шмат разоў (публікацыі К. Езавітава, П. Сахарова, І. Апінэ, Э. Екабсонса, Ю. Грыбоўскага, М. Каралёва і інш.), то культура сучасных беларускамоўных жыхароў вёсак паўднёва-ўсходняй Латвіі не з'яўлялася да сёння аб'ектам комплексных даследаванняў з пункту гледжання этналогіі ды

сацыялогіі. Аўтар гэтага артыкула закранаў крыху гэтую тэму ў некаторых публікацыях [1; 2; 3; 4]. Шырокую крыніцу ведаў па праблеме ўвабрала найноўшая манаграфія “Сучасныя беларускія гаворкі ў Латвіі. Характарыстыка. Выбраныя тэксты”, дзе расшыфраваныя аповеды жыхароў пра розныя аспекты жыцця (амаль 300 старонак) [5]. Якраз яны і сталі асновай для напісання гэтага артыкула.

З даўнейшых прац, несумненна, варта звярнуць увагу на кніжку “Народная творчасць Латгальскіх і Ілукстэнскіх беларусаў” аўтарства С.П. Сахарава [6]. Даследчык сабраў і апісаў розныя аспекты штодзённага жыцця тагачасных беларусаў – бытавыя песні, песні на розныя святы, якія спявалі ў час працы, калыханкі ды інш.

Вобраз даўняй Латгаліі

Беларусы пачалі больш кампактна засяляць выбраныя воласці Латгаліі ўжо ў другой палове XIX ст., перад усім каля Шкаўні і таксама на поўдзень і ўсход ад Краславы. Тэрыторыя Латгаліі пасля падзелаў Рэчы Паспалітай увайшла з часам у межы Віцебскай губерніі, якую называлі нярэдка «беларускай губерніяй». Факт гэты моцна застаўся ў памяці маіх суразмоўцаў да сённяшняга дня. На пытанне пра паходжанне беларусаў у Латвіі не адзін раз пачуў адказ, што тут раней была беларуская губернія, і нават, што гэта была Беларусь. Такія выказванні паказваюць на моцныя грамадска-гістарычныя сувязі Віцебшчыны з Латгаліяй. Як мясцовыя, так прыезджыя пасля 1945 г. з Беларускай ССР так высказываліся:

- *Вот, тут на граніцы Віцебская обласць. Раньшэ ж мы гаварылі, што былі ў Віцебскай обласці [Ж 1930 Казлова, ЛВ]¹.*
- *Тут шчытаюцца беларусы віцебскія [Ж 1926 Стрэмкі, ЗБ].*
- *Тут усе беларусы. Па Даўгаўпілс. Там граніца была. І цяпер, я шчытаюсь Беларусь. За Даўгаўпілсам там ужо Латышы былі [М 1928 Вайцулева, ЗБ].*
- *Тут усе беларусы, гэта раньшэ была Беларусь, беларуская губерня [М 1926 Вайцулева, ЛВ].*

Віцебская губернія існавала афіцыйна ў 1802–1924 гг. і ахоплівала сучасныя землі Віцебскай вобласці, латвійскую Латгалію, а таксама паўднёвыя рэгіёны Пскоўскай вобласці Расійскай Федэрацыі. Звыш 50% насельніцтва тагачаснай губерні складалі беларусы.

Вобраз Латвіі міжваеннага перыяду

Асаблівую ўвагу ў гэтым кантэксце заслугоўваюць два аспекты: вобраз т.зв. «чыстых» латышоў з лютэранскай часткі краіны, а таксама

---

¹ Выкарыстаныя скарачэнні: М / Ж – мужчына, жанчына; Стрэмкі – месца цяперашняга жыхарства; 1926: год нараджэння, ЛВ / ЗБ / УБ – паходжанне з Латвіі / заходняй Беларусі / усходняй Беларусі.

Карліс Улманіс як прэмьер-міністр. У міжваенны перыяд Латгалія з'яўлялася адсталым рэгіёнам Латвіі, дзе быў ніжэйшы ўзровень аграрнай культуры ды ўвогуле ўзроўня жыцця. Як беларусы ў II Рэчы Паспалітай падпрацоўвалі ў польскіх памешчыкаў, так бедныя жыхары памежных вёсак вельмі часта ездзілі на захад у Відзэмэ ці Зэмгалэ працаваць у латышскіх гаспадароў. З выказванняў з'яўляецца карціна багатых латышоў, у якіх было шмат зямлі, якія звычайна добра плацілі і мелі мадэрную тэхніку:

- *Пахалі самі, я старша сама з браці. Уежджалі, ну, у Рігу, ілі там за Рігу, в Зэмгалэ, в Відзэмэ, там, но, работалі на сезон, на лета, хто кароў пасьціў, хто на тарфу [Ж 1928 Пасіене, ЛВ].*

- *Я тады ў поле хадзіла мелкая, старшыя ідуць у школу, а я за іх у поле хадзіла. Наняўшыся былі аж ў латышоў, адзін год была з'ехаўшы, і там у латышах у полі адхадзіла. У школу ішчэ не хадзіла, а ў поле зарабляць нада было дзенег. А латышы яны былі багатаі, вот так. Там [на захадзе Латвіі] яны сільна багатыі былі, у іх пустухі былі, і рабочыя і ўсё, нанятыя работалі. Яны ж не маглі самі абработаць усей зямлі. А нам нямнога і плацілі, за то што раз хлеба мала. За хлеб тут адработаеш усю лета [Ж 1929 Каталава, ЛВ].*

На заробаткі ехалі не толькі беларусы з Латгаліі, але таксама беларусы і палякі з паўночна-ўсходняй Польшчы (Браслаўшчына, Мёршчына). Так 30-я гг. XX ст. памятае беларускамоўны паляк, які пасля 1945 г. пераехаў у латвійскую П'едрую:

- *І наработаўся, я ў Латвіі работаў, трыццаць сядмы год, і трыццаць васьмы год, я два гады ў Латвіі работаў у хазяйнаў, но за работніка работаў, у хазяйна. За работай, да, за работай я ездзіў, чыста так, штобы заработаць. У нас [у Польшчы] так не было, дзешэвле там было ў панаў, дзешэвле ў панаў, але ж мала плацілі [палякі], а я палучыў тысячу лат напрымер тада, пры Улманісу ішчо ў хазяйна, у месяц палучаў [...]. Не дзярэўні, а такія ўсадзьбы ў іх былі, да, футары, футары былі. А такія бальшыя зямлі былі на пяцьдзсят, на шэдзсят гактараў зямлі мелі. Па два, па трох работнікаў дзержалі хазяйны. Но, харашо плацілі, плацілі на трыццаць лат, на сорака лат некаторыя ўжо як харашо работалі [М 1920 П'едруя, ЗБ].*

Даволі многа ўспамінаў атрымалася сабраць пра кіраўніцтва Карліса Улманіса, які ў 1934 г. зрабіў пераварот і ўсталяваў сваю аўтарытарную ўладу. З аднаго боку сістэматычна сталі закрываць школы і арганізацыі нацменшасцяў, з другога боку чарговыя рэформы спрычыніліся да больш вялікага парадку, павышэння стандарту жыцця ў Латгаліі і больш якаснай аграрнай працы на раллі. Тагачасныя

латвійскія ўлады патрабавалі захоўваць парадак таксама ад насельніцтва. Жыхары ўспамінаюць з аднаго боку парадак і адносяцца з пашанай, з другога боку звяртаюць ўвагу на высокія падаткі і шмат дадатковых абавязкаў:

- *Вот то і была, што бедна жылі і толька подачы эты плацілі, і ўсякіе эці даны былі, дарога ідзець бальшая, тут канава, там канава, кождому была на футар даны канавы эці чысціць і йіе капаць, што б травы не была, і ў адну сторону, і ў другую, і тут, а на дарогу вывазіць на каню пясок, што б, ну гран такой, з камышкамі ўсё, то тады знаю, мы самі раскідывалі лапатамі на дароге, што б дарога харошая [была]. Кождому была футару дана кусочэк, ад Гарбачоў да Пасіні тры кілометра, і з адной стороны, і з другой была падзелана кождому, вот, этот кусочэк, дарогу эту слядзіць, і чысціць канавы і ўсё [Ж 1928 Пасіене, ЛВ].*

- *Харашо, да, парадак был, оооо! Какой парадак, ціпер был бы. Вот все п'яніцы і йішчэ безработныі, да, а работаць не хацят [...]. Мой ацец очэнь любіл Улманіса. У нас у школі был этат, пемінэкліс, как памятник стаял Улманісе. Очэнь харашо. І шчыталісі, і работалі. Када празьнікі гасударственныє, мой ацец нікада не работал [...]. Харашо пры Улманісе. Харашо, ваабшчэ. Што б сейчас такая жызьнь, як пры Улманісу [...]. Граждан шчытаў і ўсё, а ціпер ніхто нічэво, толькі п'ют! [Ж 1926 Пасіене, ЛВ].*

Суразмоўцы падкрэслівалі таксама высокі ўзровень выкладання ў школах і абавязак вывучэння латышскай мовы. Культ Карліса Улманіса быў на столькі вялікі, што партрэты з ім ці помнікі яму знаходзіліся ў школах:

- *Я пайшла ў школу і сразу начала ўчыцца толька Улмана, і я толькі знаю Улмана, і учителя такіе былі харошыі, такіе былі, как сказаць, патрыётны харошыі былі і так учылі харашо, кождае слова нада была правільна вымаўляць, не так как ціпер, ходзіт у школу і нічэво не знает, а раньшэ такіх учыцелей не была, очэнь харошыі, эта всё пры Улманю [Ж 1926 Пасіене, ЛВ].*

У часы міжваеннай Латвіі строга забаранялася, напрыклад, гнаць самагонку, якая часам выкарыстоўвалася замест грошаў. Таксама латышы вельмі скрупулёзна кантралявалі мяжу з Савецкім Саюзам:

- *Пры Улманісе очэнь строга было, нават не пазвалялі работаць блізка граніцы, очэнь строга. Там беларусы сматрэлі, а тут латышы [Ж 1932 Шкаўня, ЛВ].*

- *Тады ішчэ гналі самагонку, а папка мой быў самагоншчыкам і сідзеўшы ў цюрмы за самагонку. А гнаў, апарат быў здзеланы [...]. [І сасед] тот заявіў. Прыезджаець міліцыя, паліцыя латвійская, ну вот «дзе самагонка?», ужэ знаець, што пад печай, міня как дзевачку паслалі пад*

печку эту самагонку цянуць бачонак. Папку шэсць месяцаў у цюрмы ў Лудзы прысудзілі [Ж 1928 Пасіене, ЛВ].

Больш негатыўна рэспандэнты ўспаміналі сістэму аховы здароўя. Апрача «загаворшчыкаў» існавалі шпіталі, але трэба было многа плаціць за лячэнне:

- *У Лудзы бальніца была, вот брат мой забалеўшы нага была, тут раны, і ў бальніцу палажыўшы, хоць пры Латвіі там многа плаціць нада было, ну вот. Так усё прадавалі, што б дзенгі былі, заплацілі [за лячэнне] брата [Ж 1928 Пасіене, ЛВ].*

Несумненна да пазітыўных успамінаў адносіцца свята Купалле, якое масава святкавалі ў Латвіі ў міжваенны перыяд, і якое называлася Ліга (лат. *Ligo*):

- *А Ліго харашо празнавалі. Всегда, мы самі з мужам дажэ хадзілі, ну всегда насілі там прадукты якіі-то сабіралі, месныя людзі, што маглі. Харашо празнавалі, і весела. Каждае, как Ліго была, Ліго была, так пасмотрыш, а ціпер эта всё зарасло эцімі кустамі. А раньшэ пасмотрыш у акно, кругом толькі адны агні гарэлі эці кругом, Ліго, да, кругом гарэлі, а ціпер нідзе нету. Маладзёж і гулялі, і танцавалі і балы дзелалі на ўліцы і харашо была [Ж 1926 Пасіене, ЛВ].*

Жыхары падкрэслівалі таксама добрыя адносіны паміж прадстаўнікамі розных нацый і веравызнанняў:

- *А ў нас жылі і беларусы, і латышы, і палякі, усе нацыі былі ў нас у сям'і. У сям'і няць дзіцей была. Папка беларус, мама латышка, дзве сястры латышкі, адзін брат быў беларус, адзін брат быў паляк, а я беларуска. І адзін ацец і адна маць, і сколька нац'юў была, хто как хацеў так і пісалі, ўот [Ж 1932 Асуна, ЛВ].*

Часы II Сусветнай вайны

Амаль поўнасьцю негатыўны вобраз латышоў з'яўляецца ў дачыненні да часоў Другой сусветнай вайны. За выключэннем паасобных высказыванняў, большасць маіх рэспандэнтаў успамінае суседзяў-латышоў як калабарантаў з немцамі і як забойцаў. Пасля захопу латвійскіх земляў немцамі многія латышы і латгальцы калабаравалі, здзекаваліся над славянамі, палілі дамы і цэлыя вёскі, забівалі мясцовых людзей. Адносілася гэта як да тэрыторыі з латвійскага боку мяжы (менш), так і з польскага / беларускага боку (больш):

- *В ваеннае врэмя ваабшчэ очэнь была трудна. Бандзіты гэты хадзілі і ноччы і днём. Ноччы гэты называлі бандзіты і зялёны і разна, і паліцайс[кіе], днём, днём прыйдуць гэты нашы ўжо зашчытнікі паліцайі. Дзе павешаіш бяльё, дзе лучшэ ў карман сібе ж нада гэта ўсё вараванае была. Варуюць, варуюць. Ой, сколька перажыўшы! Скот увесь убівалі. З лесу прыхадзілі, но людзям жэ жыць нада была тожэ. На самай г'раніцы,*

жг'лі, бункеры, жэ прыйдуць скот заберуць, астанісі нічыво [Ж 1932 Асуна, ЛВ].

- *А тады ж як прыйшлі гэта ж ужэ немцы [...] я гавару, я сама, мама латышка, папка беларус. У нас граніца ішло, ну атрэзалі. Беларусуў туды йіх была а..., ну так ізьдзіваліся! А гаварат немцы ізьдзівалісь, ні немцы! А нашы латышы! Расказывалі, то, йі ў нас Новляны, вот тут Робежнікі і так на граніцы. Ну і вот, ну, заганяюць рэбяты, пусць узрослыі. А дзеткі маленькіі па тры годзіка ў сарай. Я ні магу гаварыць, мне ўот... бензіном абліюць, абажгут, абліюць гэты сарай і зажыгаюць, гэты дзеткі маленькіе плачуць. Нам слышна была і відна как гарэлі. Гэта ужасьць как ізьдзівалісі. Рабёначак выпаўзець, на цюрму пуйдзіць на... гэта ж нашых бралі ў падводы. А вот чорный быў батальён латышэй, вот этых спасайцісі, эты ўбіваюць [Ж 1932 Асуна, ЛВ].*

- *Латышы білі, Беларусь палілі, да, я сама помню. Вот, з утра як постанем, паглядзём так там гарыць Мёрскі раён. Увесь выпалілі! Эта латышы [за гэта, што] там парцізаны былі беларускіе. А хто іх туды гнаў? Пусць немцы палюць, а не дабравольцы паішлі. Такая жоўценькая, красівая хатка стаяла, а там старушка жыла і толька ад'ехалі, старушку на цялегу куды-то павязьлі, а хату спалілі. Там латышы очэнь, очэнь над беларусамі ізьдзівалісі, очэнь. І ў калодзец брасалі рэбят. Вот, тут адна гаварыла, такіе дзве бярозкі стаялі, цягнулі гэту бярозку і прывязалі за адну бярозку і за другую нагой і пусьцілі гэтага рабёнка, вот так, разарвала на дзьве часьці. Такіе казлы, паложуць чалавека і пілой і пілюць. Эта латышы дзелалі так беларусам. Вот, а цяпер, а яны плачуць, што іх вывезьлі [у Сібір]! Но дзесьвіцельна іх вывезьлі. Я трох знаю, Х, У, і вот, трэцяга забылася [з атрадаў СС]. Вот тры, каторых я знаю, дабравольцы паішлі людзей паліць, біць. Беларусь пацярпела, ніхто так не пацярпеў, як Беларусь. Вот латышы эсэсаўцы то эты былі врэдные [Ж 1922 Гайселі, ЗБ].*

- *Да, з Латвіі прыхадзілі, латыскіе паліцае называлісі. Чорныя шыналі, помню. Тут гэтыя трупы галовы такіе блісцяць. Вы ня помніце, малые ішчэ былі. Кажуць «парцізаны прыйдуць часаць, працэсываць лясы будуць там» [Ж 1932 Слабада, ЗБ].*

Латвійская ССР

Вобраз дзяржавы гэтага перыяду адрозніваецца ад паходжаньня рэспандэнтаў. Для аўтахтоннага насельніцтва першыя пасляваенныя гады засталіся ў памяці як час фармаваньня калгасаў, раскулачываньня, канфіскацыі маёмасці (будынкаў, жывёлы) на патрэбы новастворанага калгаса:

- *А тады заганялі ўсіх [у калгас], хадзілі па хатам так, і ўсе ўшлі ў саўхоз, у калхоз, узялі, прынялі ўсіх у нас, ніхто не адказаўся. Дык што, тады ішчэ хужэ не пайдзі ў саўхоз. Тое, што ты пасееш то налог, хлеб аддасі ў йіх. Забралі ўсё, будзеш работаць, то будзеш палучаць. У калхозе*

нічаво не плацілі, толька давалі там картошку, капаеш, дзенег не плацілі. Усім выдзелілі агароды па пяць сотак. Вот, і адну карову толькі дзержаць маглі [Ж 1929 Каталава, ЛВ].

Так людзі страцілі не толькі зямлю, але гаспадарчыя будынкі, кароў, свіней, каней і прадметы звязаныя з сельскай гаспадаркай. Інакш першыя пасляваенныя гады ўспамінаюць прыезджыя, якія часта з'яўляліся тут у пошуку лепшых умоваў жыцця. Звычайна ім давалі хату, агарод і працу ў калгасе. Для сем'яў з Браслаўшчыны ды Мёршчыны, дзе было мала зямлі і адначасова шмат дзяцей, Латвія здавалася багатай краінай “поўная малака і мёда”:

- *У нас [у БССР] было плоха. Не было зямлі, многа дзяцей у сям'і. Тут давалі нам па 50 сотак зямлі, работу ў калхозе, хату [Ж 1923 Гайсели, ЗБ].*

- *А мы прыехалі за то, што ў нас [у БССР] калхозы былі очэнь бедныя. Не плацілі. Я с папам работала, папа мой конюхам быў, а я кожны дзень на работу, без выхадных, і в васкрэсенне. І мы палучалі, эта на старыя дзеньгі шэсьсот рублей на дваіх. Вот, а нада было жыць з рук і з зямлі толька. За што купіш ты хлеб? Тут [у Латвіі] лучшэ была. Першыя два годы тожэ цежелавата было, а патам очэнь харашо [Ж 1927 Вэцборнэ, ЗБ].*

З момантам перафармавання ў ЛатССР калгасаў у саўгасы стан мясцовага насельніцтва палепшыўся – стабільная праца гарантавала таксама зарплату. Варта звярнуць увагу, што ў савецкія часы на даследуемай тэрыторыі большасць маіх суразмоўцаў падкрэслівала вельмі добрыя міжчалавечыя адносіны:

- *Адзін аднаму памагалі. Дружна жылі, не была такога, ты латыш ілі, ніхто не разбіраўся как сейчас. Сейчас такой дружбы нет. Так раншэ ўсе дружныя былі, як я сюда прыехаў. Не была, ілі я паляк, ілі латыш, ілі старавер, нікакой разніцы не была, ніхто не разлічаў [М 1935 Салена, ЗБ].*

Савецкія часы, за выключэннем першых гадоў, калі стваралі калгасы і ссылалі ў Сібір, засталіся ў памяці маіх суразмоўцаў як перыяд стабільнай хоць і цяжкай працы, добрых міжчалавечых адносінаў, ладу і парадку. Адна рэч, якая вельмі перашкаджала, – забарона рэлігіі. Асобы на адказных пасадах, палітычныя ды грамадскія дзеячы і нават звычайныя людзі не маглі хадзіць у касцёл ці царкву. Людзі нярэдка маліліся за засланёнымі занавескамі, тайна хрысцілі дзяцей ды прымалі шлюб у іншай парафіі:

- *Но, пока маленькая была, мама меня вадила [у касцёл]. Потом, когда я уже пошла в школу учиться, но тогда уже нельзя было, патамо-что в праздничные дни, как на Рождество, на Пасху даже приходили учителя например, такой специальный... проверить, кто из учеников нарушает класс пионера. Было такое. Да, нельзя было в кастёл ходить, даже*

комунистам нельзя было. Это было серьёзно так в советское время [Ж 1968 Аляксандрава, ЛВ].

Вобраз незалежнай Латвіі

З незалежнай Латвіяй свет вясковых людзей паўднёва-ўсходняй Латвіі моцна змяніўся. З ліквідацыяй калгасаў і саўгасаў разбурыўся і парадак, які існаваў дзесяткі гадоў. Людзі страцілі працу, з'явілася беспрацоўе, пазакрываліся фабрыкі і заводы. Разам з беспрацоўем пачалося дэмаграфічнае падзенне вёсак, алкагалізм маладых, крадзежы і лянота:

- *Людзям ні ма дзе што рабіць. Работы нет, но ходзюць во там такіі бумажкі збіраюць, што там за санцімы за этие. Дужа цяжка цяпер жыць [Ж 1927 Ілукстэ, ЗБ].*

- *Все п'яніцы, і ішчэ безработныі, да, а работаць не хацят, вот так Езус Марыя! Не дай Бог такіе! [Ж 1926 Пасіенэ, ЛВ].*

Не адзін раз чувалася, што ўлады ў Рызе забыліся на гэтую частку Латвіі, не ладзяць інвестыцыі, не дапамагаюць людзям. Да гэтага з уваходам у ЕС і НАТА пазакрываліся межы і амаль немагчыма хутка паехаць ў родную вёску ці на могілкі, якія знаходзяцца на беларускім баку мяжы. Негатыўны вобраз узмоцніўся ў апошнія гады падчас праблем са свіной чумой (2017–2018), а таксама пагаршэннем адносін НАТА з Расіяй. Многія баяцца, што ўлады хочуць іх або высяліць, або знішчыць іх гаспадаркі:

- *А тады наймалі ішчо какага-та заразіўшыся какой-та балецьню. Вот, у прошлым гаду ў людзей, знаеш, хадзіла камісія, пастрэталі ўсіх сьвіней. Нашлі якога-та бальнога злавіўшы дзікара этага, і сваіх здаровых усіх улажылі, паглядзі. Адзін дзядзька ў Шушкове аж з ума ні сашоў. Ферму быў здзелаўшы сабе сьвіней, ён у крэдыт дзенег узяўшы расплаціцца. Прышлі, усіх пастрэталі сьвіней, во, палажылі ўсіх. Вот так ціпер і парасёнка купіць нельзя нігдзе. Вот, унічтожылі сьвіней у Латвіі. [Ж 1929 Каталава, ЛВ].*

- *А ціпер ужо мы дажылі да таго, што вот, да 31-га аўгуста нада ўнічтожыць сьвіней. Ай! Такое горэ! Мы хоць, дочка на групі, а я ўжэ старая такая, а ўсё раўно дзержалі. Вот, ціпер парасёнак есьць такой красівый рабенькій куплены в апрэле, і он ужэ давольна такой вырас. І мы яго сабіраліся рэзаць к Ражджэству. А ціпер вынуждзены зарэзаць такога ішчэ ні очэнь врослага да 31-га аўгуста. А вот мы такіе в нервах. Я ўжэ гаварыла, што дажэ і наверна нас хацят, што б мала людзей асталась. Мала хазяйств. Мала з нас талку і зачэм нас дзержаць нада? Вот сьвіней унічтожыць, а тада найдуць прычыну кароў, а тада нас саміх куда выбрасіць і выселіць есьлі не ўб'юць [Ж 1930 Казлова, ЛВ].*

- *Вот, адзін раз я слышала на Домскай плошчадзі, у нас так казалі, што ўсю васточную граніцу нада амерыканскім войскам абставіць, што б*

ад Расіі спасацца. А мы то тут мешаем. На стока кіламетраў нас усё раўно есць хто астанецца выселюць куда-нібудзь [Ж 1930 Казлова, ЛВ].

Жыхары нярэдка падкрэслівалі, што не толькі пазакрываліся калгасы ці фабрыкі, але ўлада апошнім часам масава распрадае зямлю іншаземцам, якія яе не апрацоўваюць:

- *Да, цяпер шведы тут забіраюць, хто там распражаецца? Рыга распражае? А дзе наш прэзідэнт дзеўся? Што он усю нашу зямлю ўжо прадаў шведам? Во, я ўжо ў пляну сяджу, вот так кругом шведы. Я толькі тут два сорок зямлі ў міне і сяжу на гэтай зямлі. А кругом уся забраная зямля. І што тут, прэзідэнт будзець можэць шведзкій? Пачаму латышам такім багатым не прадаюць эту зямлю, а шведам, паглядзі? А це не абрабатовваюць эту зямлю, а садзюць ёлкі ўсякіе, ета, цяпер топаль там насадзілі. У нас не будзець нічога [Ж 1929 Каталава, ЛВ].*

Нават сістэма дэмакратычнай Латвіі прайгравае ў вачах старых жыхароў з савецкімі часамі, калі ўсё было бясплатным:

- *Сідзяць і баяцца ў бальніцы тыі, ужо на лекарствах жывуць. І ня думаць пра бальніцу стараму, а маладых і то не хочуць яны глядзець, а старых? Скарэй іх [у лепшы свет], то пенсію хоць не дадуць, большэ гасударству будзець. Вот і бальніца была [пры саветах] у Зілуні, а цяпер нада лячыцца знаеш куды ехаць? Аж на ў Рэзэкнэ. І каждый дзень, есць ты лёг у бальніцу, за каждый дзень чатырнаццаць еўраў дзенег вышчытываюць, во як дзяруць [Ж 1929 Каталава, ЛВ].*

Міжваенная Латвія мела свайго Карліса Улманіса, а сучасныя жыхары запамяталі Вайру Віке-Фрэйбергу. Хоць крытыкавалі яе за тое, што не хацела вывучыць рускую мову, але агульны вобраз склаўся даволі пазітыўны:

- *Да, ана эlegantная, да, ана абразованая, да. Но ана такая не была, када ана толька перый раз прыехала із Канады, і я тут ведала, былі карцінкі, такая [непрыкметная], а цяпер ана такая [сур'ёзная]. Харашо адзяёцца, такая [раней] савсём была просьценькая, а цяпер дама ўжэ важная [Ж 1926 Пасіене, ЛВ].*

Вобраз латыша і латышскай мовы

Вобраз латыша ў вачах беларускамоўных жыхароў паўднёва-ўсходняй Латвіі вельмі неаднародны. Можна пачуць як многа негатыўных выказванняў, так і шэраг нейтральных ды пазітыўных. З аднаго боку з'яўляецца вобраз крыху лянівых латышоў, нацыяналістычных (справа грамадзянства для не-латышоў ці адукацыя на мовах нацменшасцяў), якія не хочуць надта інтэгравацца са славянамі. З другога боку рэспандэнты кажуць многа пазітыўнага (з выключэннем часоў II сусветнай вайны):

- *Во, і за ягады [суседка] усё ісправляець, і рамонт у дома, у доме зьдзелала, і тожэ будачка была такая старэнькая, драхленькая. Вот ён [сусед] ажаніўся, узяў гэтую латышачку. Я кажу, казалі латышы*

гультаяваты, лянiвые, а глядзи как йiна. Я йiе ўсё хвалю. I абшыла [дом], старэнькая будачка стаяла, такая як мая. Вот i абшыла, i пакарасiла, сама пакарасiла i рэмонцiк у хаце [...] [Ж 1932 Слабада, ЗБ].

У час размоваў я сустрэўся некалькі разоў з чатырма назвамі, якія акрэсліваюць латышоў – *чыстыя латышы, гансы, лабусы i чюлісы*. Першая адносіцца звычайна да латышоў-лютэранаў. Другое слова рэспандэнты звязваюць з Ганзай – гандлёвым саюзам паўночна-нямецкіх гарадоў, у які ўваходзілі таксама мясцовасці з тэрыторыі будучай Латвіі. Этымалогія слова *лабусы* аносіцца да лексемы *labs* ‘латыш. *добры*’. “Чюлісамі” латышоў абзывалі латгалыцы, што абазначала ча-лавека павольнага, не вельмі абаротлівага [7, с. 60].

- *На латышай лабусы иногда говорят, лабусы. Лабусы латышскае, латышскае лабу будет харашо. Лабусы. Такое интересное понятие [Ж 1968 Александрова, ЛВ].*

Адносіны да латышскай мовы былі вельмі рознымі – ад пазітыўных да негатыўных. У дачыненні да міжваеннага перыяду падкрэслівалася вялікая роля дзяржаўнай мовы, прэстыж, высокі ўзровень выкладання ў школах. Пасля Другой сусветнай вайны славяне не хацелі вывучаць гэтую мову, а ў нелатышскіх школах гэтага і не патрабавалася. Мае рэспандэнты раз-два разы на тыдзень мелі заняткі латышскай мовы:

- *Но, как говорили учителя, но практически он, латышский язык считался, как факультативный курс, то есть не обязательный. Но, не было экзаменов, не было контрольных, не было зачётов, то есть оценку получил и всё [Ж 1968 Александрова, ЛВ].*

У савецкія часы нярэдка славяне адносіліся да латышскай мовы з пагардай, але гэта адносілася да сярэдняга пакалення рускамоўных асоб:

- *Это собачий язык, латышский язык это собачий язык. Латыши принуждают учить этот язык. Но, русский быстро вернётся, очень быстро. Быстрее чем им [латышам] кажется [М 1960 Краслава, ЗБ].*

Старэйшае пакаленне суразмоўцаў падкрэслівала, што звычайна кепска разумеюць латышскую мову. Адносіны розныя – ад сцвярджэння, што не падабаецца, да нейтральнага і пазітыўнага, але без такой пагарды, як у сярэдняга, рускамоўнага пакалення:

- *А латышскі мала саўсем што ўмею, ну так панімаць вродзе панімаю, а сказаць сцесняюся, што ніправільна, будуць сьмеяцца [Ж 1928 Пасіене, ЛВ].*

- *У школу мала хадзіла, сперва ў польскую хадзіла два годы, встэмпный клас i первый, а патам рускіе прышлі, у рускую, патам немцы прышлі, у беларускую школу, во, беларуская школа была [...]. Ну там латышскі язык тожэ прэпадавалі, але я ня очэнь яго любіла i не знала [Ж 1928 Пасіене, ЛВ].*

• *А латышскій чыста люблю, і панімаю, но атвеціць, не очэнь магу атвеціць, сцесняюся [Ж 1928 Пасіене, ЛВ].*

• *І вадзіць па ксёнжке і маліцца [па-латышску], на памяць там атвечаю [у касцёле], па-латышскі ўжо навучылася, ну, за ксяндзом, там ксёндз там скажэць, а мы ўвесь касцёл атвечаем па-латыскі. Я ўжо на памяць знаю, ну, а дома то адна не знаю, там ужо за кампаніей, а тут усе атвечаем ксяндзу [Ж 1928 Пасіене, ЛВ].*

• *Латышскій тожэ нічэво, такій... я када работала, была ў доме отдыха ў Маёрах там, умесьці з латышамі, латышскій тожэ нічэво, культурный язык, такій прыятный есьлі разгаварываць. Латышскій я большэ люблю чым беларускій [Ж 192 Стрэмкі, ЗБ].*

Вобраз латгальцаў і латгальскіх гаворак

Кантакты з латгальцамі ў беларускамоўных жыхароў адбываюцца ў штодзённым дабрасуседскім жыцці. Мовай размовы з’яўляецца руская, радзей беларуская гаворка. Мае суразмоўцы адносяцца або пазітыўна, або нейтральна да латгальцаў. У час палявых даследаванняў сустракаўся з розным падыходам да іх нацыянальнасці – раз чуў, што з латышамі яны адзін народ, іншым разам, што гэта дзве нацыі (але ў значэнні нацыя = веравызнанне):

• *[латышы і латгальцы] па-мойму што дзве нацыі, разніца есьць, латышы і латгалец вот гэта. [Латгальцы як і мы] тожэ католікі, толька яны ў касцэле молюцца па-латгальскі [Ж 1922 Гайсели, ЗБ].*

У час экспедыцый я сустраўся з чатырма мянушкамі латгальцаў, рэспандэнты называлі іх *каўкі, чангалы, ёнікі і рабаны*. Першыя тры звязаныя з гучаннем латгальскіх гаворак, а *рабаны* адносяцца да слова «раб, чалавек, якому трэба працаваць на іншых»:

• *На латгальцаў каўкі, каўкі. Ой, каўка гаворыць. Што яны боле каўкі, боле на «кэ», усе словы на «кэ» [М 1923 Кнаслава, ЛВ].*

• *Есьць і чангалы, вот, такое. Чангалы эта ад «чэ». Латышы рыжскіе і елгаўскіе і ліенаўскіе так называюць іх, вот «чэ» большэ атмечаецца. І ты, есьлі стараешся [правільна гаварыць па-латышску] то і так латгальская інтанацыя есьць. Начнеш гаварыць і слышыш «о, чангал!» [М 1923 Краслава, ЛВ].*

• *Латгальцав мы называлі в арміі ёнікі. Патаму што многа гаварылі на «ё» [М 1926 Упмалэ, ЗБ].*

• *Латгальцы эта рабаны, мы так называлі тех, каторые ехалі на работу в Латвію [= у лютэранскую частку Латвіі] [Ж 1927 Матулішкі, ЛВ].*

Адносіны да латгальскіх гаворак былі найчасцей негатыўныя – лічацца яны непраўльнай латышскай мовай, якая «каверканая» і мае nepřыемнае гучанне:

• *А латгальскі нічо не панімаю, так не люблю латгальскій язык, цірпець не магу, он там такой каверканый [Ж 1928 Пасіене, ЛВ].*

• *Я латгальскі язык не люблю, мне не нравіцца, некрасівыі, фуй! [Ж 1926 Пасіене, ЛВ].*

Некалькі чалавек сказала, што ўсё ж ім падабаецца латгальская мова. Гэта адносіцца перад усім да асоб са змешаных сем'яў і хто меў вельмі часта кантакт з латгальцамі. Сваю ролю адыгрывае і каталіцкая царква, дзе ў час імшы можна пачуць сярод іншых і латгальскую мову:

• *Патом я зь дзецьмі тут радам дружыла і наўчылась па-латгальскі. А ціпер харашо гавару па-латгальскі. Латгальскі мне лучшэ как латышскі язык нравіцца канечна. Мы ў касьцёл ходзім латгальскій, па-латгальскі молімся. У Пасіні, вот там па-польскі малілісь, а ціпер маладыі ані ні па-польскі, ні па-латыскі, ні па-латгальскі. Латгальцаў яны не любяць ані пасінскіе [людзі] [Ж 1930 Казлова, ЛВ].*

Падсумаванне

Сабраны ў час палявых даследаванняў матэрыял паказвае, што адносіны беларускамоўных жыхароў паўднёва-ўсходняй Латвіі (па нацыянальнасці беларусаў і палякаў) да Латвіі і латышоў вельмі разнастайныя – ад негатыўных па пазітыўных. Несумненна трэба вылучаць некалькі перыядаў і чыннікаў, якія паўплывалі на такі вобраз суседзяў. Што тычыцца латвійскай дзяржавы, міжваенная Латвія захавалася ў памяці як краіна, дзе жылося бедна, трэба было нярэдка ехаць на заробкі, цяжка працаваць, але справядлівая, з ладам і парадкам. У гэты час мясцовыя людзі адносіліся з пашанай да дзяржавы і дзяржаўнай (латышскай) мовы. Лютэранская частка Латвіі ўяўлялася як багатая, з высокім узроўнем жыцця і аграрнай культуры.

Часы Другой сусветнай вайны засталіся ў памяці маіх суразмоўцаў з вельмі негатыўным вобразам. Гэта перад усім калабарацыя латышоў з немцамі і іх адносіны да беларусаў ці палякаў, якіх латышскія паліцэйскія ці латышскія атрады СС забівалі і палілі цэлыя вёскі.

Першыя пасляваенныя гады таксама ўспамінаюцца негатыўна – гаспадары (аўтахтоннае насельніцтва) на карысць створаных калгасаў страцілі сваю маёмасць. Але пазней савецкія часы ўзгадваюцца звычайна вельмі пазітыўна – цяжкая праца ў калгасе, але стабільная, з зарплатай.

Вобраз Латвіі пасля 1991 года не надта пазітыўны. Разваленыя калгасы і саўгасы, закрытыя заводы і фабрыкі, высокае беспрацоўе, выміранне вёсак, усеагульны алкагалізм – гэта ўсё разам спрычынілася да таго, што паводле мясцовага насельніцтва ўлады ў Рызе не толькі забыліся на гэты рэгіён, але і праводзяць палітыку вынішчэння славян і мясцовага насельніцтва. З другога боку ўзрост прэстыжу латвійскай

дзяржавы і мовы спрыяе вывучэнню латышскай мовы маладым пакаленнем, якое ў адрозненні да старэйшых асоб ужо някепска валодае ёю.

Выкарыстаныя крыніцы:

1. Jankowiak, M. Kilka uwag o czynnikach kształtujących tożsamość narodową mniejszości białoruskiej na Łotwie (na przykładzie rejonu krasławskiego) / M. Jankowiak // *Rodzina – tożsamość – język. Z badań na pograniczu słowiańsko-bałtyckim*, red. A. Zielińska, A. Engelking, E. Golachowska. – Warszawa : Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 2008. – С. 69–94.
2. Янковяк, М. Роля беларушчыны ў фарміраванні тоеснасці беларускамоўных жыхароў паўднёва-ўсходняй Латвіі і іх адносіны да іншых моў і гаворак. / М. Янковяк // *Латыши и белорусы: вместе сквозь века*. – 2017. – Выпуск 6. – С. 111–119.
3. Jankowiak, M. Image of a border in the memory of the Belarusian-speaking inhabitants of South-Eastern Latvia / M. Jankowiak // *Belarusian Review. Special Latvian Issue* / ed. K. Kascian, M. Jankowiak. – Praha 2019 [у друку].
4. Jankowiak, M. „Samogon to nie wódka” – o roli alkoholu w tradycyjnej kulturze Białorusinów i Polaków południowo-wschodniej Łotwy / M. Jankowiak // *Sztuczne raje. Upojenia kulturą – upojenia w kulturze. Przypadek słowiański* / pod red. I. Lis-Wielgosz, R. Śliwki. – Poznań, 2019. [у друку].
5. Jankowiak, M. Współczesne gwary białoruskie na Łotwie. Charakterystyka. Wybór tekstów / M. Jankowiak. – Praha, 2018.
6. Сахараў, С.П. Народная творчасць Латгальскіх і Ілукстэнскіх беларусаў / С.П. Сахараў. – Rīgā, 1940.
7. Kursīte, J. Neakadēmiskā latviešu valodas vārdnīca jeb novadu vārdene / J. Kursīte. – Rīga : Madris, 2007. – 526 lpp.